

El pla de protecció de les alqueries, una demanda amb caràcter d'urgència

Pedres sense veu

Les alqueries, construccions típiques de la comarca de l'Horta d'origen medieval, no han tingut mai una protecció especial per part de les institucions. El despoblament del medi rural i la falta de competències del govern valencià n'han agreujat considerablement la deterioració.

L'Alqueria del Pi, en la confluència dels termes de Burjassot i València, només conserva, del que va ser, la seua silueta retallada enmig de l'Horta.

RAFA GIL

Saps, entre el castell i l'Alqueria del Pi hi ha un soterrani que els moros tenien per eixir quan hi havia problemes. Ningú l'havia pogut trobar mai, però quan les tropes de Franco entraren al poble, els moros que l'acompanyaven vingueren ací, a l'alqueria perquè així podien resar tranquils. Però jo sé, perquè m'ho contaren, que aquells moros coneixien, dels seus avantpassats, on era el passatge i que el trobaren però no pogueren avançar molt perquè els faltava l'aire i els ciris se'ls apagaven". Andrés, que va nàixer a l'Alqueria del Pi fa més de setanta anys i n'hi ha viscut més de trenta, recorda contalles que barregen història i llegenda local. L'interlocutor,

però, té dificultat a situar les referències monumentals. Som al terme de Burjassot (l'Horta), el castell a què es refereix Andrés alberga ara un col·legi major i apareix mig cobert per noves edificacions; allí, Martí I l'Humà jurà els furs del regne de València; de l'alqueria, no en queda més que una paret que amenaça de caure i que ha deixat al descobert un arc de pedra que deixa intuir un passat millor.

La del Pi, coneguda amb aquest nom perquè al seu costat hi havia un pi de grans dimensions que una tempesta va derribar fa deu anys, és una de les més de cent alqueries que poblen els termes municipals de València (amb noranta) i

dels pobles de l'Horta. Malgrat ser conegudes i populars, la degradació és, a hores d'ara, en moltes d'elles gairebé imparable. Considerades tradicionalment com edificis d'interès menor, les alqueries no han tingut mai una protecció específica, no han estat classificades ni estudiades en la seua totalitat i, fins i tot, encara avui no hi ha una definició unànimement acceptada per al terme d'alqueria. El cas de la del Pi ha estat estudiat i denunciat per la Unitat del Poble Valencià (UPV), que ha demanat a la Conselleria de Cultura una actuació ràpida per conservar el que queda en peu d'aquesta edificació i per iniciar un programa general que arribe a totes les al-

queries. El procés, no obstant això, no és gens fàcil.

DIFICULTATS LEGALS

Les alqueries són un exemple de la dificultat de protecció que provoca la falta de competències autonòmiques o la lentitud a prendre-les. Mentre la Generalitat valenciana prepara la Llei de Patrimoni, la legislació estatal és l'única que pot oferir alguna protecció als habitatges que no són "monuments" estrictes. Les alqueries necessiten, com a mínim, estar dins el catàleg d'edificis singulars que cada ajuntament efectua dins el seu terme municipal. Aquesta classificació no

més impedeix modificacions que trenquen l'estructura original de l'edifici però no implica cap mena de protecció. La resta, les no catalogades, com la del Pi, que són majoria, no més tenen la protecció de la llei del sòl, és a dir, no cap. Les autoritats podrien prendre mesures contra els propietaris que no tenen prou cura dels seus béns immobles i obligar-los a reparar i pagar els desperfectes però aquesta mesura es pren ben poques ve-

gades. La majoria de les ocasions, els ajuntaments només es veuen forçats a intervenir quan algun edifici amenaça una ruïna perillosa per als vianants.

La gran manoria d'alqueries són de propietat privada, en ocasions impossible de descobrir. El cas de la del Pi, una vegada més, és paradigmàtic del procés de destrucció que solen seguir. Situada al costat de Burjassot però allunyada del nucli urbà de València al qual pertany, les reivindicacions del veïns del poble mai arribaven a la ciutat, poc donada a fer inversions en la seua perifèria. Propietat de la família dels comtes de Trénor durant els anys 70, els seus propietaris decidiren retirar-ne primer l'escut que adornava la porta principal i, després, la mateixa porta i l'estructura del pou que donava aigua a la zona. Les peces, desmuntades i no substituïdes, adornen ara alguna possessió de la família, molt més moderna. De res va servir el decret del 1963

Salvem la Closa

És tradició documentada que Ramon Muntaner va escriure la seua *Crònica* en una alqueria de la població de Xirivella, (l'Horta). Xirivella, de fet, és una de les moltes localitats que han estat originades a partir d'una alqueria àrab passada a mans cristianes. Ja amb menys documentació però amb tota la força que dóna l'argumentació popular, la Closa, una alqueria actualment convertida en resta arquitectònica enmig dels blocs de cases que el *desarrollismo* va permetre contruir sobre les seues pa-

rets, ha estat identificada com la casa que

va inspirar els llargs períodes de Muntaner. A mitjan anys 80, Xirivella es va inundar de pintades que demanaven que la Closa no fóra derruïda. Algun pla urbanístic l'amenaçava amb la desaparició amb l'excusa de sanejar el carrer que sembla blocar però que, en realitat, algú va construir al voltant seu. Ara, ja catalogada, la Closa és objecte d'una acurada restauració per part del seu propietari, Llorenç Rausell, em-

parentat llunyanament amb els comtes de Solferino, originaris de

Llançà (l'Alt Empordà) i primers propietaris cristians de l'edifici.

"És l'obra de la meua vida -comenta orgullós Llorenç Rausell mentre passeja per l'interior-, ací han treballat els meus avis, amb el cànem i també, més antigament, amb els cucs de seda. Estava molt malament i la veritat és que era més barat tirar-la o eliminar-ne els elements nobles deteriorats i substituir-los per altres de nous, però he decidit que, coste el que coste, faré una restauració que siga el més respectuosa possible". Fotògraf aficionat, el propietari de la Closa vol reservar una part del que serà la seua vivenda nova a sala d'exposicions per a amics i conciutadans, i comenta, mig resignat: "En l'obra porte gastats molts milions i les ajudes que em digueren que tindria, d'uns i d'altres, no han arribat per enlloc".

J. S.

Llorenç Rausell dedicarà tots els esforços possibles a la restauració de la Closa.

RAFA GIL

que protegia els escuts i prohibia que foren traslladats. La sentència per a l'alqueria estava aristocràticament signada.

Per Vicent Àlvarez, d'UPV, que s'encarregà de portar davant la Conselleria l'escrit que demanava una actuació urgent i decidida, "les alqueries han patit la falta de consideració per allò que no són els grans monuments. Són un espai que té molt a veure amb la configuració del paisatge de l'Horta i, a més, formen la nomenclatura i la manera de ser dels pobles. Són molt més que meres edificacions, un patrimoni social que mereix una protecció molt especial". La protecció podria arribar però haurà d'esperar l'aprovació de la llei de patrimoni que encara espera les esmenes de l'oposició. "Aquest projecte -indica José Manuel Despiau, arquitecte de la Conselleria- inclou categories generals com les alqueries, els masos, les neveres (pous de neu) i d'altres, que tindrien aleshores una protecció directa per part de la Conselleria".

L'espera pot ser fatal per a moltes. Protagonistes d'una gran part de les activitats agrícoles, l'evolució dels sistemes productius cap a la indústria i l'avanç incontrolable de la ciutat han fet que la majoria de les alqueries foren abandonades pels seus propietaris i quedaren, enmig de l'horta o de qualsevol barri suburbial, totalment abandonades.

DE TEMPS DELS MOROS

Les referències a les alqueries són moltes en la historiografia valenciana. D'origens àrabs, Jaume I va donar-ne moltes als seus cavallers després de la conquesta i al llibre del repartiment apareixen referències constants als seus antics i nous propietaris. Pels àrabs, l'alqueria no era únicament una edificació, sinó un poblet amb el més elemental per a la supervivència: aigua i un depòsit de gra. Els cristians reinterpretaren les funcions de l'alqueria i mentre algunes passaren a convertir-se en l'origen de pobles com Burjassot, Mislata o Paterna, d'altres continuaren aïllades i allotjaren la residència d'algun noble i, a la vegada, el pou, els graners i altres estances per a diversos usos agrícoles i per a residència del bestiar i d'alguna família de llauradors.

Fora de la ciutat, les alqueries eren petits nuclis econòmics gairebé autosuficients. Cada alqueria organitzava el treball d'una part de la fèrtil horta. Els seus pobladors, confiats en una situació política més o menys estable, abandonen la

Planta típica d'una alqueria

L'investigador A. Baeschlin va proposar aquesta distribució prototípica de l'alqueria amb estances àmplies comunicades entre elles i que deixen un bon espai al corral, on es conreaven els productes de temporada i els fruiters.

idea de fortificació i adapten progressivament la construcció als diferents conreus i activitats productives. Així, les cambres, o parts altes de la casa, eren en principi el sequer, on el gra es conservava lluny de rosegadors i d'altres animals, però amb la introducció de la indústria de la seda apareixen les anomenades "cambres sederes", que tenien totes les parets foradades de manera adient perquè els cucs pogueren estar ben airejats i donaren una bona producció. Al mateix temps que a les activitats econòmiques, les alqueries, la major part d'elles representants d'un estil gòtic civil, s'adaptaven també als diferents estils artístics i les seues funcions, en un principi merament econòmiques, es transformen.

Així, segons José Manuel Despiau, "podem parlar d'alqueries des de l'època medieval, fins al segle XVII. Aquestes últimes ja no són estrictament nuclis de producció agrícola, moltes són només residència de la burgesia, que troba en l'alqueria un model paregut al de la *villa* italiana i es traslladen a viure al camp".

La burgesia vol imitar les arrels de la noblesa, encara que siga de forma intuïtiva. Aquest trasllat, a alqueries amb molts elements barrocs, ha permès que encara avui algunes continuen habitades i que hagen servit com a refugi a pintors i escultors que n'han mantingut cura, però són una minoria. Despiau indica: "A la Conselleria ha vingut gent que estava interessada a restaurar alqueries, però no tenia diners o no sabia com fer-ho. Nosaltres els indiquem que el primer és que l'alqueria estiga en algun catàleg municipal. Després poden demanar ajudes a la rehabilitació al ministeri i a la Conselleria, no són incom-

Dalt, l'Alqueria del Pi quan encara tenia la façana gòtica i el pi que li donà el nom. Baix una imatge del seu estat actual.

RAFA GIL

patibles, i assessorament per a la direcció de les obres."

A les alqueries han dedicat alguna part dels seus estudis Mayans, Joan Fuster, Joan Francisc Mira i, sobretot, l'erudit Francesc Almela i Vives en la seua obra *Alquerias de la huerta valenciana* però, com reconeix Despiau, són treballs molt parcials i insuficients. "Sabem també -afegeix Despiau- que hi ha gent que se'n preocupa en diferents departaments universitaris, com el d'arqueologia medieval o els d'arquitectura, però encara no hi ha hagut un encontre de tots aquells que s'han interessat per aquest aspecte. De moment, nosaltres volem encetar un catàleg de catàlegs, és a dir, unificar totes les llistes que tenen els diferents ajunta-

ments per a poder tenir un cens tan aproximat com siga possible".

La tasca pot ser llarga perquè, a falta d'una tipologia i una definició clara, moltes alqueries no figuren en cap document actual. El que hi ha en joc és l'estructura d'un model de societat i geografia com el de l'Horta. Si les accions no vénen ja, noms com el de l'Alqueria de Paixarroda, d'Aiguamoll, d'Alba, del Clavell o dels Frares poden convertir-se molt prompte en mera memòria popular sense cap referent on agafar-se, en història passada en definitiva, obligada a no tenir altra realitat que la del document i el record, cada volta més feble.

Jordi Sebastià